

Resumé

Omezování soukromého podnikání cestou změn ve struktuře těžkého strojírenství po roce 1945

Boj o konfiskáty byl v poválečném Československu jedním z nejvýraznějších projevů mocenského střetu o budoucnost soukromého podnikání v oblasti průmyslu a obchodu. Prvním „kolem“ procesu omezování soukromého podnikání se stalo zavádění národních správ do majetku státně nespolehlivých osob a tam, kde hrozilo narušení plynulého chodu výroby. K dalšímu omezení soukromého podnikání bylo využito samotného aktu konfiskace, který lze označit za druhou fázi uvedeného procesu. Třetí fázi snah o zatlačení individuálního vlastnictví v oblasti průmyslu a obchodu představuje přidělové řízení. Jedná se doslova o „finále“ zápasu o osud soukromého podnikání a tím pádem o podobu celé sekundární sféry československé ekonomiky. Boj za rozšíření znárodněného sektoru byl totiž spíše bojem za zúžení sektoru soukromého. Národní podniky měly žádat nejen o firmy výnosné, ale rovněž o závody, které pro jejich výrobu neměly prakticky žádný význam.

K řízení znárodněného průmyslu vytvořila vláda tzv. generální ředitelství, jež byla pověřena správou jednotlivých výrobních odvětví. Celý zestátněný sektor byl výrazně centralizován a ústřední správy do značné míry plnily roli trustového vedení. Zmíněná generální ředitelství řídila postup celého znárodněného průmyslu proti existenci soukromého kapitálu ve výrobě a spolu s jednotlivými národními podniky sehrály při omezování soukromého podnikání cestou konfiskace klíčovou úlohu.

Rozhodnutí o přidělu příslušelo do kompetence ministerstva průmyslu, které většinou vycházelo vstříc návrhům ústředních správ znárodněného průmyslu a jednoznačně zestátněný sektor preferovalo. Stejnou tendenci vykazovaly rovněž Osídlovací úřad a Fond národní obnovy. Mezi postupem jednotlivých národních výborů, tj. orgánů výkonné moci, existovaly značné rozdíly, které vycházely z jejich politického složení. Pokud však rozhodující vliv patřil komunistům, při zavádění národních správ i při provádění konfiskace rozhodovaly ve prospěch zestátněného sektoru. Zcela opačně se snažily působit okresní soudy, které byly většinou pod vlivem národních socialistů. Svými výnosy často přikazovaly vrátit zabavený průmyslový majetek bývalému vlastníkovi, proti čemuž protestovaly v první řadě odbory. Nemohly sice přímo zasahovat do konfiskačního či přidělového řízení, ale v roce 1947 získaly možnost zabránit restituci, pokud s návratem původního majitele nesouhlasila více jak polovina zaměstnanců. Tímto způsobem vyvíjely tlak proti soukromému sektoru přímo v závodech, kterých se restituce týkala, a podporovaly tak postup znárodněného průmyslu z „druhé strany“.

Úloha národních podniků v boji o konfiskáty byla dvojí. V jeho průběhu vystupovaly jednak jako subjekt, který doplňuje svůj výrobní program hospodářsky přínosnými konfiskáty, a jednak jako objekt, jehož prostřednictvím se

KSČ a odbory snaží zatlačit soukromý sektor. Zápas o budoucnost soukromého podnikání v poválečném Československu rozhodl únorový převrat 1948. Druhá znárodňovací etapa, které se vztahovala na všechny závody s více jak padesáti zaměstnanci, do sektoru zestátněné výroby přivedla nejen všechny sporné konfiškáty s uvedeným počtem zaměstnanců, ale také konfiškáty již privatizované.

Zusammenfassung

Der Abbau der privaten Unternehmertätigkeit durch die Veränderungen in der Struktur des schweren Maschienebaus nach dem Jahre 1945

Der Kampf um die Konfiškate in der Tschechoslowakei nach dem Zweiten Weltkrieg war eine der markantesten Äußerungen der Machtauseinandersetzung um die Zukunft der privaten Unternehmertätigkeit im Industrie- und Handelsbereich. Zur ersten „Runde“ des Prozesses der Beschränkung der privaten Unternehmertätigkeit wurde die Installierung der Treuhandverwaltung im Besitz der staatlich unverlässlichen Personen und dort, wo die Störung des reibungslosen Ablaufs des Produktionsprozesses drohte. Zur nächsten Beschränkung der privaten Unternehmertätigkeit wurde selbst der Akt der Konfiškation ausgenutzt, den man als die zweite Phase des erwähnten Prozesses bezeichnen kann. Die dritte Phase der Tendenzen um die Unterdrückung der individuellen Eigentums stellt das Zuweisungsverfahren. Es handelt sich wörtlich um „Schlussrunde“ des Kampfes um das Schicksal der privaten Unternehmertätigkeit und dadurch auch um die Form der ganzen sekundären Sphäre der tschechoslowakischen Wirtschaft. Der Kampf um die Ausweitung des volkseigenen Sektors war nämlich ein Kampf um die Verringerung des privaten Sektors. Die volkseigenen Unternehmen sollten nicht nur um die rentablen Firmen ansuchen, sondern auch um die Betriebe, die für deren Produktion keine praktische Bedeutung hatten.

Zur Leitung der volkseigenen Industrie stellte die Regierung die sog. Generaldirektion dar, die mit der Verwaltung der einzelnen Produktionsbereichen beauftragt wurde. Der ganze verstaatlichte Sektor wurde stark zentralisiert und die Zentralverwaltungen erfüllten gewissermaßen eine Rolle der Trustenführung. Die erwähnten Generaldirektionen leiteten den Ablauf der ganzen volkseigenen Industrie gegen die Existenz des privaten Kapitals in der Produktion und gemeinsam mit einzelnen volkseigenen Betrieben spielten eine Schlüsselrolle bei der Beschränkung der privaten Unternehmertätigkeit im Wege der Konfiškation.

Die Entscheidung über Dotation oblag dem Ministerium für Industrie, das am meisten den Vorschlägen der Zentralverwaltungen der volkseigenen Industrie entgegenkam und eindeutig den verstaatlichten Sektor bevorzugte. Die gleiche Tendenz wiesen auch das Ansiedlungsamt und der Fonds des nationalen Wiederaufbaus auf. Im Verfahren der einzelnen Nationalausschüsse, d. i. der Organe der ausübenden Macht, existierten große Unterschiede, die aus deren politischen Zusammensetzung hervorgingen. Wenn beherrschender Einfluss die Kommunisten hatten, entschieden sie bei der Installierung der Treuhandverwaltungen und bei der Ausübung der Konfiškation zu Gunsten des verstaatlichten Sektors.

Ganz umgekehrt bemühten sich die Bezirksgerichte auszuüben, die am meisten unter dem Einfluss der Nationalsozialisten standen. Mit seinen Erlassen befahlen sie beschlagnahmtes industriemäßiges Vermögen dem ehemaligen Besitzer zurückzugeben, wogegen in der ersten Reihe die Gewerkschaften protestierten. Sie konnten zwar nicht direkt in das Konfiskations- oder Zuweisungsverfahren eingreifen, aber im Jahre 1947 gewannen sie die Möglichkeit, die Restitution zu verhüten, sofern mit der Rückgabe dem ehemaligen Besitzer mehr als eine Hälfte von Betriebsangehörigen nicht bestimmten. Auf diese Art und Weise übten sie Druck gegen den Privatsektor direkt in den Betrieben aus, auf die sich die Restitution bezog, und so den Fortgang der volkseigenen Industrie von der „anderen Seite“ unterstützten.

Die volkseigenen Betriebe spielten im Kampf um die Konfiskate eine Doppelrolle. In dessen Verlauf traten einerseits als Subjekt, das sein Produktionsprogramm mit wirtschaftlich fruchtbaren Konfiskaten verbreitet, und andererseits als Objekt, durch dessen Vermittlung die KPTsch und die Gewerkschaften danach streben, den Privatsektor zu unterdrücken. Der Kampf um die Zukunft der privaten Unternehmertätigkeit in der Tschechoslowakei nach dem Weltkrieg wurde durch den Umsturz im Februar 1948 entschieden. Die zweite Etappe der Nationalisierung, die sich auf alle Betriebe mit mehr als 50 Angestellten bezog, brachte in den volkseigenen Sektor nicht nur alle strittigen Konfiskate mit der erwähnten Menge von Angestellten, sondern auch die schon privatisierten Konfiskate.

Annotation

Constraints on Private Enterprise on the Path to the Transformation in the Structure of Heavy Engineering after 1945

This study begins, in its first section, by examining the normative arrangements for the confiscation and nationalization process in the field of heavy engineering after 1945 and its relationship with the offensive against private enterprise. The second section of the study focuses on the organisation of the newly nationalized industry and the institutional influences on the process of confiscating businesses and assigning control.